

Natsit ja toinen maailmansota Ukrainan sodan meemeissä 2022–2023

Petri Saarikoski, Jenna Peltonen ja Rami Mähkä

Artikkelissa tarkastellaan Ukrainan sodan aikana Reddit ja Twitter -palveluissa helmikuusta 2022 helmikuuhun 2023 julkaistuja kuvameemejä, joissa käytetään toisesta maailmansodasta tuttuja natsi-kuvastoja. Tutkimuksessa luodaan analyysi meemien ideologisista kytköksistä sekä tarkastellaan laajemmin niiden kulttuurihistoriallista kontekstia.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 laukaisi globaalin poliittisen kriisin. Sodan käsittely sosiaalisen median puolella on ollut poikkeuksellisen intensiivistä, ja sen yksi tunnistettavimpia piirteitä on ollut sotaa kommentoivien meemien valtava määrä (ks. esim. Saarikoski 2022). Some-palveluissa sota nosti esiin myös rinnastuksia toiseen

maailmansotaan, jolloin Neuvostoliiton ja natsi-Saksan välinen yhteenotto oli ollut Euroopan suursodan päänäyttämö. Sodan seurauksena kansallissosialistinen Saksa koki täydellisen tappion ja Neuvostoliitto voitti etupiirin, joka säilyi yli neljäkymmentä vuotta. Ideologisesti Ukrainan – maan, jonka kamaralla mainitut valtiot olivat taistelleet verisesti –

sota merkitsi monien toisesta maailmansodan tunnettujen viholliskuvien ja vastakkainasettelujen merkittävää paluuta. Venäjän presidentti Vladimir Putinin häikäilemätön hyökkäys ja sen alustaminen vuosia jatkuneella militaristisella politiikalla toi hyytävästi mieleen Adolf Hitlerin pyrkimykset 1930-luvulla. Ukrainan sodasta¹ on jo nyt kirjoitettu

Suomessakin paljon tutkimuksia, raportteja ja selvityksiä (ks. esim. Kulju 2022; Koistinen & Salonen 2022; Salomaa 2022), ja sen käsittely mediassa on ollut ymmärrettävästi poikkeuksellisen laajaa. Suosittuja teemoja ovat esimerkiksi sodan taloudelliset, yhteiskunnalliset ja poliittiset vaikutukset, joiden laajempaa merkitystä on hyvin hankala arvioida vielä tässä vaiheessa. Tässä artikkelissa tarkastelemme käynnissä olevaa sotaa toisen maailmansodan kuvastoa hyödyntävien meemien kautta. Rajaamme tarkastelumme kertomukseksi, jossa julkaistut meemit kommentoivat konfliktin laajoja ideologisia linkityksiä. Tuomme samalla esille, miten meemejä voidaan lukea konfliktin kulttuurihistoriallista kontekstia vasten.

Ensimmäinen esiin nostettava seikka on, miten valmiita ainakin ukrainalaiset hallinnosta tavallisiin kansalaisiin olivat sosiaalisen median taistelukentän haluttuun – myös rintamalla. Tämä näkyi jo ennen Venäjän hyökkäystä, mutta aivan kuten konventionaaliset sotatoimet, myös some-sota alkoi välittömästi. Meemikulttuurille ominaisesti kontekstit ovat loputtomia, mutta tässä artikkelissa kysymme: Miten toiseen maailmansotaan ja ”natseihin” viittaavat meemit ovat näkyneet sosiaalisen median kanavilla? Millaisia kulttuuri- ja mediahistoriallisia tulkintoja niistä voidaan esittää?

Internetmeemejä tutkinut Limor Shifman näkee meemit joukkoina digitaalaisia sisältöyksiköitä, jotka on luotu toisistaan tietoisina. Ne jakavat yhteisiä piirteitä, joita netinkäyttäjät kopioivat, muokkaavat ja levittävät. (Shifman 2012; 2014.) Meemit ovat osa nettikulttuuria ja -huumoria. Lähtökohtaisesti humoristisesta otteestaan huolimatta meemejä käytetään myös ajankohtaisten asioiden kommentointiin ja niiden kautta voidaan ottaa kantaa, välittää vakaviakin viestejä ja osallistua poliittiseen vaikuttamiseen. Rajaamme artikkelissa tutkimuksellisen lähestymistapamme meemien kulttuuri- ja mediahistorialliseen tutkimukseen. Meemiaineistot toimivat tämän näkökulman mukaisesti lähteinä, jotka antavat viitteitä ilmiöiden historiallisista kytköksistä ja niihin liittyvistä tulkinnoista. (Vainikka 2016; Mähkä, Saarikoski & Peltonen 2022, 433.)

Meemeille on luonteenomaista intertekstuaalisuus, tunnistettavuus ja toistettavuus, minkä vuoksi ne muodostavat monimutkaisen yhdistelmän ideoita, ideologioita ja diskursseja äärinopeasti kulutettavassa muodossa. Meemejä käytetään juuri siksi luomaan, vahvistamaan ja jakamaan spesifejä väitteitä ja mielikuvia. Siksi ne ovat poliittisen vaikuttamisen – äärimuotonaan aggressiivinen propaganda – voimakas väline. (Hadley 2016; DeCook 2018; Mähkä,

Saarikoski & Peltonen 2022; Wiggins 2019.) Ukrainan sota on tästä mitä vaikuttavien esimerkki.

Kuten meemejä tutkineet folkloristit Anne Heimo ja Kaarina Koski (2014) korostavat, meemeillä on kaksoisluonne. Ne ovat vaikuttamiseen tähtäävää viestintää, kannanottoja johonkin yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen tai kulttuuriin ilmioon tai asiantilaan. Koska kuka tahansa voi tehdä ja levittää meemejä – meemit ovat tyypillisesti anonyymien luomuksia – ne ovat osa internetin folklorea, mukaan lukien uutislore, eli uutisten kommentointi, joka toisinaan jättää varjoonsa ”oikeat uutiset”.

Meemit ovat kuitenkin aina myös viihdettä, joka nojaa vahvasti populaarikulttuurin kuvastoon ja ilmaisukeinoihin, ja niiden tarkoitus on usein hauskuuttaa vastaanottajansa. Juuri humoristinen tyyli tekee meemeistä ambivalentin viestintäkeinon. Meemejä voi lähestyä kahden käsitteen, komedian ja huumorin, avulla. Kun huumoria käytetään erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa vakavan viestin välittämiseen, huumori on alistainen sen avulla välitettävälle vakavalle viestille. Komediallinen intentio on ensisijaista ja ei-komediallinen merkityssisältö sekundaarista. (Mähkä, Saarikoski & Peltonen 2022, 429.) Jää tutkijan päätettäväksi kussakin tilanteessa,

tarkasteleeko meemejä ensi sijassa meemienä (komedian kaltainen lajityyppi; genrelähestymistavasta ks. myös Koski 2023, 104) vai humoristisen sävyn viestintänä (huumori tyytilajina), jonka välittämiseen käytetään meemejä. Joka tapauksessa molemmat ominaisuudet ovat aina läsnä.

Emme käy tässä artikkelissa läpi natsi-nimityksen laajaa ja historiallisesti monipolvista terminologiaa vaan tarkastelemme sen merkitystä *memeettisissä*, toisin sanoen meemeiksi tulkittavissa kuvastoissa Ukrainan sodan aikana. Nimityksen käyttö asettaa sen osaksi rajatusta tutkimusaineistosta esiin nousevia tulkintoja. Kansallissosialistiseen Saksaan yhdistettävät kielikuvat ja esitystavat eivät Ukrainan sodan kontekstissa ole symboliikkansa osalta sattumaa. Yhtenä lähtökohtana on Venäjän presidentti Vladimir Putinin propagandassaan esiin nostama käsitys siitä, että käynnistetty ”erikoisoperaatio” tähtäsi Ukrainan puhdistamiseen ”natseista”. Varsinkin länsimaissa ja Ukrainassa somekanavien sisällöissä tilanne kääntyi pääläelleen, jolloin Venäjän propagandan viljelemä vihollisasetelma kohdistettiin maahan hyökännyttä vihollisarmeijaa vastaan. (Ks. esim. Ciuriak 2022.) Tämä jännite ja sen esiintyminen meemeissä toimii tutkimuksemme tärkeänä teemana. Dikotomisessa kuvastossa näkyy

jako vihollisiin ja sankareihin, ja tässä natsi-teemalla on ollut näkyvä osuus.

Natsi-tematiikkaa, joka on ollut alusta asti molempien osapuolien käytössä, voi lähestyä *uudelleenmerkityksellistymisen (resemiotization)* näkökulmasta: meemien elementtien tulkintahistoriat siirtyvät muodossa tai toisessa uusiin konteksteihin, saaden uusia merkityksiä (Leppänen ym. 2014). Vaikka meemit kierrättävät kulttuurihistoriallista kuvastoa ja sanastoa, viimeksi mainitut merkityksellistyvät uudelleen propagandakäytössä ja sosiaalisen median levytyksessä. Natsisyytöksiä ja -viittauksia viljelemällä pyritään luomaan mielikuvia vastapuolesta tai sellaiseksi koetusta konfliktin osapuolesta (vaikkapa suomalaisen meemintekijän toimesta), mutta kuten aina, meemien vastaanotto on aina yksilöllistä – meemeilläkään ei voi välittää kiinteitä merkityksiä. Samalla on ainakin teoriassa hyvin mahdollista, että Ukrainan sotaa käsittelevät natsiaiheiset meemit muuttavat käsityksiä myös toisesta maailmansodasta, milloin tietoisesti (intentionaalisuus), milloin tiedostamatta (ei-intentionaalisuus).

Natsi-tematiikan hyödyntäminen sodan meemeissä nostaa esiin ”natsikortin” käytön historian. Natsikortista tuli viimeistään internetin keskustelupalstojen myötä vakiintunut tapa hyökätä vastapuolen mielipiteitä ja argumentaatiota

vastaan (Suominen ym. 2013). Konseptin historia ulottuu kuitenkin paljon kauemmas. Filosofin Leo Strauss kijoitti jo vuonna 1953 kirjassaan *Natural Right and History*, että ”viime vuosikymmeninä” on tullut tavanmukaiseksi korvata *reductio ad absurdum*, eli absurdi rinnastus argumentaatiokeinona, rinnastuksella Hitleriin (*reductio ad Hitlerum*). (Mähkä 2019, 45.)

Internet-ajalla natsikortin käytössä on taas kyse yhdysvaltalaisen juristin ja nettikolumnistin Mike Godwinin ”laista” (*Godwin’s Law*) vuodelta 1990. Godwinin mukaan mitä pidempään internet-keskustelu jatkuu, sitä todennäköisempää on, että joku keskustelijoista esittää Hitler- tai natsivertauksen. Hänen tavoitteenaan oli ”vasta-meemiksi” (palaamme käsitteeseen jäljempänä) mieltämäänsä lakia keskustelupalstoille jakamalla vähentää vastenmieliseksi näkemiensä natsivertauksen rutiininomaista käyttöä, sillä se trivialisoi natsi-Saksan sosiaalipatologian ja erityisesti natsismin miljoonat uhrin. (Mähkä 2019, 45.) Ukrainan sodan tapauksessa historiallinen kaikupohja puolestaan on luontainen ja kysymys onkin siitä, miten sitä käytetään.

Aineistovalinnassa tarkastelumme rajautuvat Reddit- ja Twitter-palveluissa (nykyinen X) suosituiksi nousseet kuva-meemit helmikuun 2022 ja helmikuun

2023 väliseltä ajalta. Ajanjakso katkaa konfliktin vaiheen, joka alkoi Venäjän epäonnistuneella Kiovan valtausyrityksellä ja jatkui kesän ja syksyn osalta Itä-Ukrainan sotatapahtumilla ja Ukrainan ensimmäisellä vastahyökkäyksellä. Loppupuoli käsittää sodan nykyisen vaiheen, jolle on leimallista taistelujen siirtyminen kulutusotaan. Tutkimusaineistomme koostuu yhteensä 189 kuvameemistä, joissa on hyödynnetty natseihin viittaavaa kuvastoa, symboliikkaa ja tekstiä. Aineiston ensimmäinen osa on kerätty Twitterin @uamemesforces-tililtä ja toinen osa Reddit-palvelun r/ukrainememes -subredditistä (alaosastosta). @uamemesforces-tilillä oli aineiston keräämisen hetkellä yhteensä 365 000 seuraajaa ja r/ukrainememes-subreddittiin kuului tällöin 1600 jäsentä, jotka jakoivat yhteisön sääntöjen puitteissa julkaisuja kanavalla.

Aineistovalinnat on tehty laadullisen tutkimuksen periaatteella. Pyrimme löytämään kuva-aineistosta eniten toistuneita teemoja ja kontekstualisoimaan niitä. Luomme aluksi sodan meemien käytön historiallisesta kontekstista selvityksen ja siirrymme sitten tarkastelemaan, millainen on pääaineiston suhde esiin nousseisiin, natseihin ja toiseen maailmansotaan viittaaviin aiheisiin. Keskeisimmät aihekokonaisuudet ovat

vastameemit, Zelenskyin supersankarius sekä suorimmin natseihin visuaalisesti viittaavat meemit.

Sosiaalinen media sodan näyttämönä

Tietoverkkojen historia osoittaa, että sähköiset alustat ovat aina olleet tärkeitä konfliktien toiminta-alustoja. Ensimmäisen kerran tietoverkkoja hyödynnettiin laajemmin vuosien 1990–1991 Persianlahden kriisin ja sodan yhteydessä. (Ks. esim. Saarikoski 2002.) Käyttäjien mahdollisuus reaaliaikaiseen seurantaan ja kommentointiin muodostui tärkeäksi sotien julkisessa käsittelyssä, josta sosiaalisen median arkipäiväistyminen vuodesta 2007 eteenpäin edustaa viimeisintä mediahistoriallista vaihetta (ks. Suominen ym. 2013; Suominen, Saarikoski & Vaahensalo 2019). Ukrainan sodan viestintämaisemalle on ollut kuitenkin toistaiseksi tyypillistä sen erityisen vahva suhde verkkokulttuuriin. Sosiaalisesta mediasta tuli konkreettisesti konfliktin näyttämö – ei enää pelkästään sen kommentoija tai tarkkailija. Konflikti voidaan tästä syystä luokitella myös some-sodaksi (*social media war*). (Ciuriak 2022.) Verkosta muodostui välittömästi sotanäyttämö, jonka hallinnasta kumpikin osapuoli kävi kamppailua. Konkreettisimmin tämä näkyi esimerkiksi Ukrainan hallinnon tuke-

mien some-ryhmien toiminnassa. Tyypillistä some-materiaalin levittämiseksi oli virallisen propagandan ja tavallisten netin käyttäjien tuottaman sisällön välisen rajan hämärtyminen, josta meemit ovat selkein esimerkki. Some-kamppailuun liittyi kansainvälisesti epävirallisia aktivisteja ja Anonymous-hakkeriryhmän kaltaisia ryhmittymiä. Venäjä jatkoi omaa propagandistista viestintästrategiaansa, jossa Ukraina nähtiin osana Venäjän etupiiriä, jota länsimaat ja NATO olivat uhkaamassa. Nopeasti sodan ensimmäisenä vuotena ilmestyneissä tutkimuksissa ja muissa julkaisuissa todettiin, että Ukraina oli liittolaisineen onnistunut viestintästrategiaansa huomattavasti Venäjää paremmin. (Ks. esim. Ciuriak 2022; Genté & Siohan 2022; Serafin 2022; Dyczok & Chung 2022; Saarikoski 2022.)

Englanninkielinen ukrainalainen uutisvuosto *The Kyiv Independent* (perustettu 2021) kirjoitti retrospektiivisesti marraskuussa 2022, että ukrainalaiset olivat luoneet uutta sotaan liittyvien meemien ”aarrevarastoa” (*trove*) Venäjän hyökkäyksen alusta asti. Meemeistä oli tullut kansallista folklorea, jolla ilmaistiin sodan aiheuttamia tunteita. Niistä oli tullut hetkellisen helpotuksen ilmaisukanava traumaattisille kokemuksille. Taustalla oli myös ajatus, etteivät ihmiset jaksa lukea pitkiä media-

Kuva 1. Reddit 6.5.2022. (Suom. "Herra presidentti, olemme löytäneet paljon hauskoja meemejä hyökkäyksestämme". "Eli olemme voittamassa informaatio-sodan?") Some-sodan menestyksekkäämmästä osapuolesta ei ollut epäselvyyttä Venäjän ulkopuolella. Meemikuvastojen käytössä korostui, että presidentti Putin nähtiin tyylliseen uskollisesti esiintymässä mittatilauspuvuissa, kun Ukrainan presidentti käytti vastakohtana huomattavasti rennompaa pukeutumistyyliä. Venäjän kenraalit mitalein koristelluissa univormuissa korostavat huumorin tyyliä, jossa uhoava militarismi asetetaan informaatio-sodan lopputuloksen selvittyä noloon asetelmaan. Nauru kääntyy tässä tapauksessa heitä itseään vastaan.

artikkeleita, joten meemit toimivat myös nopeana keinona kertoa sodan tapahtumista. Meemien tekemiseen osallistuvan ukrainalaisen mukaan meemit olivat muuttaneet ukrainalaisten huumorintajua: musta, pureva huumori oli valalla, mutta meemit loivat hauskan tavan välittää sitä. Tavallisten kansalaisten lisäksi myös hallinto ja yritykset viestivät meemein (Antoniuk 2022).

Ukrainan viestintästrategian onnistuminen oli poliittisesti merkittävä käänne, sillä aikaisemmin Putinin hallinto oli menestyksekkäästi käyttänyt verkkoa hyväkseen paitsi ajaakseen omia intressejään, myös häiritäkseen länsimaiden poliittista konsensusta, jonka tiedettiin olevan altis informaatiovaikuttamiselle. Suoranaisten hakkerointien ja tietoturtojen osalta merkittävä osa toiminnasta oli tähännyt valeutisten levittämiseen ja muuhun verkkovaikuttamiseen. Yhtenä vaikutuskanavana ovat toimineet myös sosiaalisen median feikkitilit, jotka kommentoivat länsimediassa tapahtumia tarkoituksenaan levittää disinformaatiota ja epävarmuutta. Levitetävistä materiaalista poliittisesti värityneet meemit olivat yksi tehokeino muiden joukossa. Putinin hallinnon aktiivinen some-toiminta Ukrainan sotaa edeltävinä vuosina on täysin kiistatonta. Sen tunnetuimpia johdannaisia on aktiivinen puuttuminen Yhdysvaltojen vuoden

2016 presidentinvaaleihin, jotka Putinille myötämielinen Donald Trump voitti. (Ks. Harding 2017; Aro 2020; Frye 2021; Wiggins 2019.)

Suomessa vastaavaa on näkynyt esimerkiksi populistisen median saamassa epäsuorassa tuessa. Informaatiovaikuttamiselle on ollut ominaista sen alkupeuran hämärtäminen, jolloin yhteyden todentaminen Venäjän hallintoon on vaikeaa tai lähes mahdotonta. Ukrainan sodan aikana kyseisiä kanavia on edelleen yritetty käyttää informaatio-sodankäynnin välineenä. Yleisesti ottaen Suomessa näihin kanaviin on suhtauduttu epäluuloisesti jo ennen sodan puhkeamista. (Tuomola 2022.)

Natsi-symboliikan historiallinen konteksti

Tosiasiasa sodan ja sosiaalisen median vaikutussuhteiden lähtökohdat ajoittuivat vuoden 2014 Krimin valtaukseseen (Krimin valtauksen meemeistä ks. Heimo & Koski 2014, 8–9), ja tätä seuraneeseen sotaan Itä-Ukrainan separatistialueilla. Lähteiden perusteella "natseihin" viittaavien meemiaineistojen alkupeä on johdettavissa vuosien 2014–2022 väliseen aikaan. Venäjän hallinnon näkökulmasta natsikuvaston käyttö oli tehokas tapa demonisoida ukrainalaisia ja erityisesti Kiovan hallintoa.

(Toveri 2023; Rudenko 2022, 168.) Kuva venäläisten kansanmurhaa suunnittelevasta ukrainalaisesta natsihallituksesta on alettu rakentaa jo 1990-luvulla, mutta vuoden 2014 jälkeen tätä mielikuvaa hyödynnettiin systemaattisesti Venäjän propagandassa (Fortuin 2022). Putinin hallinnolle Volodymyr Zelenskyin valinta Ukrainan presidentiksi vuonna 2019 kiihdytti informaatiovaikuttamista, erityisesti koska uusi presidentti herätti Ukrainassa poliittista pilkkaa. Meemeissä esimerkiksi vihjailtiin hänen huumeriippuvuudestaan. Sodan syttyttyä Putin syyttikin – naurettavasta rinnastuksesta huolimatta – juutalaistaustaista Zelenskyiä paitsi uusnatsiksi myös ”narkomaaniksi”. Hänen mukaansa koko Ukrainan johto oli itse asiassa ”huumeriippuvaisia fasisteja”. Propagandistisen retoriikan mukaisesti Venäjä oli toistuvasti vihjaissut Ukrainan harjoittaneen ”natsien” tavoin veristä sortopolitiikkaa maan venäläisvähemmistöä kohtaan. (Zachara-Szymańska 2023; Rudenko 2022, 168–169.)

Kansallissosialistiseen Saksaan liitetyvällä some-kuvastolla ja sen suoralla yhteydellä poliittiseen propagandaan on kuitenkin takanaan vanhempi historia, jonka ymmärtäminen auttaa meitä lukemaan ja ymmärtämään niitä. Toinen maailmansota on merkittävä taustatekijä sille, miten ”natsi”-viittauksia on

käytetty ahkerasti memeettisissä sisällöissä jo vuosikymmeniä ennen tietoverkkojen läpimurtoa. Hitler on ollut erityisen suosittu parodian kohde. Perusta tälle muodostui jo 1930- ja 1940-luvuilla, kun Hitlerin poliittiset vastustajat pilkkasivat hänen militaristisia pyrkimyksiään. Tunnetuin esimerkki tästä on Charlie Chaplinin kokoillan elokuva *Diktaattori* (*The Great Dictator*, 1940). Sosiaalisen median aikakaudella suosituimpia natsi-aiheisia meemejä olivat saksalaisesta sodadraamaelokuvasta *Perikato* (*Der Untergang*, 2004, ohj. Olivier Hirschbiegel) leikatut ja uudelleentekstitetyt ”Hitler kuulee” -videomeemit, joiden maailmanlaajuinen suosio oli korkeimmillaan 2010-luvun taitteessa. (Ks. tarkemmin Saarikoski 2016.) Elokuvaan perustuvat meemit muodostivat edelleen Ukrainan sodan aikana tunnetun Hitler-meemien alatyypin.

Ukrainan sodan aikana käytetyillä memeettisillä natsi-viittauksilla on yhteys Venäjän ja Ukrainan vaikeaan ja monisyiseen historiaan. Vuosisatojen ajan Ukraina pysyi Venäjän hallinnon alla, vaikka se oli samalla säilyttänyt kansallisesti omaleimaisia piirteitä. Ukrainan nationalistiset pyrkimykset irtautua Kremlin vallasta näkyivät heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen, mutta lyhyeksi jääneen itsenäistymisen jälkeen Ukraina jäi vuonna 1922 perus-

tetun Neuvostoliiton alaisuuteen. Josef Stalinin 1930-luvulla Ukrainassa aiheuttama, miljoonia uhreja vaatinut nälänhätä, *Holodomor*, jätti pysyvän ja selvittämättömän trauman maiden väliseen historiaan. (Rees 2013.)

Toisen maailmansodan saksalaismiehitys Ukrainassa oli tämän kehityksen suora jatke. Saksalaiset eivät tehneet mitään eroa ukrainalaisten ja venäläisten välillä, jolloin kansallissosialistien ideologiaan kuului, että he olivat kaikki alemmaa rotua. Sota-ajasta muodostuikin Ukrainalle julma jatke 1930-luvun murhenäytelmälle. (Rees 2013, 305–308; Kershaw 2010, 611–612.) Tapahtumien kontekstualisoivaa merkitystä voi tuskin aliarvioida, kun tarkastellaan Neuvostoliiton alkanutta hajoamisprosessia 1980-luvulla. Erityisesti vuonna 1986 tapahtunut Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus merkitsi neuvostojärjestelmää kritisoineiden ympäristöliikkeiden nousua Ukrainassa, ja 1990-luvulle siirryttäessä ne alkoivat pohjustaa Ukrainan itsenäistymistä syksyllä 1991. (Plokyh 2020.)

Tätä kontekstia vasten on helpompi ymmärtää Ukrainan sodan aikana yleistyneiden, toiseen maailmansotaan viittaavien meemien syntyperää ja symbolista merkitystä. Toisena, tekstuaalisena esimerkkinä mainittakoon sodan aikana tunnetuksi tullut ”*Slava Ukraini*”

(”Kunnia Ukrainalle”), josta tuli kansainvälisesti eri alustoille kopioitu symbolinen tervehdys, jonka esittämisestä tuli yhdessä Ukrainan lipun kanssa kannanotto Ukrainan suvereniteetin puolesta. Sosiaalisen median alustoilla ahkerasti käytetyn tervehdyksen alkupe-
rä on kuitenkin 1800-luvulla ja suurelle yleisölle epäilemättä tuntematon. Se tuli tunnetuksi 1900-luvulla Ukrainan nationalistiliikkeiden piirissä. Tervehdystä käyttivät ahkerasti Neuvostoliiton valtaa vastustaneet ukrainalaiset äärioikeistolaisliikkeet, joista osa toimi yhteistyössä natsimiehittäjien kanssa, kuka mistäkin syystä.

Neuvostoliitossa tervehdys oli kielletty ja sen käyttöä pidettiin osoituksena ”natsimielisyydestä”, sillä kansallisuuteen liittyvät viittaukset olivat Neuvostoliiton sisällä pääsääntöisesti erittäin ei-toivottuja. Neuvostoliiton hajoamisen ja Ukrainan valtion perustamisen jälkeen tervehdyksestä tuli yleinen patriottinen ilmaisu. Sen käyttö yleistyi vuoden 2014 vallankumouksen yhteydessä, jolloin ukrainalaiset nousivat vastustamaan Putinin Venäjän valtaapyrkimyksiä maassa. Vuodesta 2018 alkaen siitä tuli myös Ukrainan asevoimien virallinen tervehdys. (Rossolinski 2014; Yekelchik 2020.)

Tämä selittää, miksi tervehdyksen tausta hämärtyi Ukrainan sodan puhjet-

tua. ”Slava Ukraini” -tervehdyksen käyttö voi vaikuttaa irralliselta suhteutettuna Ukrainan sodan tuottamien meemien valtaisaan määrään, mutta korostamme sen muodostavan tärkeän tekstuaalisen symbolin, jonka historiallinen tausta – unohdettu ja uudelleenkeksitty – toimii selityksenä paitsi ukrainalaiselle patriotismille, myös vastarinnan oikeutukselle. Tervehdys oli selvästi meemeissä aina läsnä, vaikka siihen ei suoraan kaikissa kuvissa viitattu. Se on latenttina mukana muun muassa sosiaalisen median käyttäjien Ukrainan lipun värejä kantavissa profiilikuvakehyksissä. Lisäksi somekanavien syötteessä meemit merkattiin rutiininomaisesti #slavaukraini-aihetunnisteella, mikä kohdensi sen suoraan Ukrainaa tukevaisi kannanotoksi.

Putinin hallinnolle tervehdys luonnollisesti edusti symbolista esimerkkiä ”natsimielisyydestä”. Erityisesti invaasion perusteleminen sotapropagandassa Ukrainan vapauttamiseksi ”natsien” valasta tulee näin loogisemmaksi. Näin on helpompi ymmärtää miten ja millä tavalla Ukrainan valtion synty itsessään edusti jo symbolisella tasolla Neuvostoliiton hajoamisen synnyttämää traumaa. ”Natsit” olivat symbolisella tasolla oikeutettu vihollinen, jota vastaan oli taisteltu suurin uhrauksin jo toisen maailmansodan aikaan. Tämän symboliikan käyttö oli tietenkin räikeää historian vääristelyä,

mutta se tarjosi Kremlin näkökulmasta toimivaa propagandaa erityisesti maan sisäiseen käyttöön ja ulkopoliittisesti se toimi jo Neuvostoliitossa tyypilliseksi tavaksi nimetä erimieliset fasisteiksi tai natsieiksi – sattuneesta syystä ”kapitalisti” ei enää Venäjän aikana olisi ollut uskottava haukkumasana.

Tunnusomaista Ukrainan sodalle oli Putinin armeijan tapa käyttää kaikkia mahdollisia keinoja vastarinnan nujertamiseen. Erityisesti tämä tuli selväksi Kiovan offensiivin epäonnistumisen jälkeen paljastuneissa hirmuteoissa siviiliväestöä kohtaan. Lisäksi löytyi kiistattomia todisteita miehityillä alueilla tehdyistä väestön siirroista. Seuraavan vuoden aikana esimerkkejä sodankäytintavan häikäilemättömyydestä saatiin runsaasti, ja sitä korostivat vielä Venäjän systemaattiset iskut Ukrainan siviilinfrastruktuuria kohtaan. Laajemmassa mittakaavassa tämä sodan eskalaation vaihe merkitsi myös energiasodankäynnin tehostamista Ukrainaa tukeneita valtioita kohtaan. Kysymys oli ”totaalisen sodan” perusprinsiippien käytöstä, joka on tuttu sodankäynnin historiasta. (Ks. esim. Harding 2022.) Sodan tapahtumat toivat näiltä osin julmasti mieleen Ukrainan kokemukset 1940-luvulla, ja muodostaa tätäkin kautta hyvin merkittävän vahvistavan tehokeinon artikkelisessa analysoiduille meemeille.

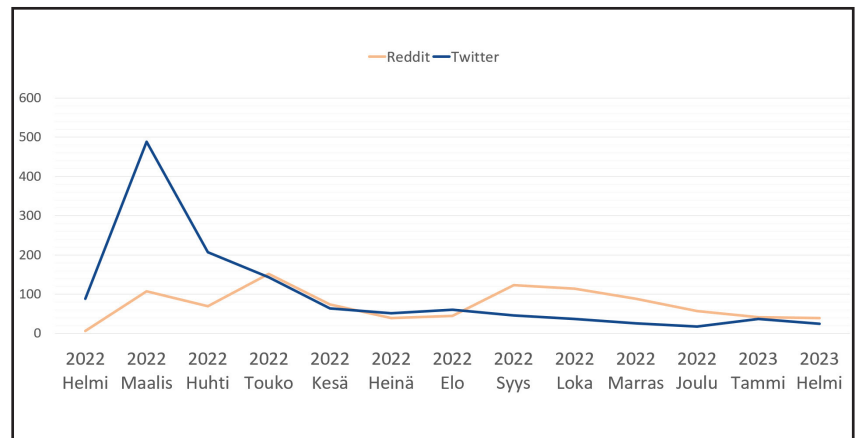
Natsi-symboliikkaan kytkeytyvät sotameemit

Ensimmäiset Venäjän hyökkäystä koskevat julkaisut on jaettu Reddit- ja Twitter-kanaville vain muutamaa päivää sodan alkamisen jälkeen. Aineiston aikarajaus kattaa julkaisut ensimmäisen vuoden ajalta. Twitterissä tämä on tarkoittanut julkaisuja aikavälillä 28.2.2022–28.2.2023 ja Redditissä aikaväliä 27.2.2022–27.2.2023. Twitteriin jaettiin tällä välillä yhteensä 1291 julkaisua ja Redditiin 957 julkaisua. Twitteriin tehtiin siis vuoden aikana keskimäärin 3,5 julkaisua päivässä ja Redditiin 2,6 julkaisua päivässä. Valtaosa julkaisuista on kummallakin kanavalla ollut kuvajulkaisuja, jotka ovat katta- neet yhteensä 90 % kaikista julkaisuista. Loput 10 % ovat koostuneet lähes yksinomaan video- ja GIF-tiedostoista. Kuvajulkaisujen hallitsevasta asemasta johtuen tutkimusaineisto on rajattu koskemaan kanavien kuvajulkaisuja rajatulla aikavälillä. Valtaosa kaikista julkaisuista on ollut englanninkielisiä ja joukkoon kuului myös yksittäisiä ukrainankielisiä julkaisuja.

Kaikista julkaisuista tutkimukseen on rajattu ne, jotka ovat sisältäneet natsi-ihin liitettyjä viittauksia ja symboliikkaa. Tämän teeman mukaan tehdyn rajauksen jälkeen Twitteristä kerät-

ty aineisto koostuu 97 kuvajulkaisusta aikaväliltä 28.2.2022–28.2.2023. Rajaus alkaa ensimmäisestä tilille jaetusta julkaisusta ja kattaa ensimmäisen vuoden julkaisut. Samaa periaatetta on hyödynnetty myös Redditiä kootun aineiston kanssa ja Redditiin aineiston rajaus kattaa julkaisut aikaväliltä 27.2.2022–27.2.2023. Tällä välillä kanavalle jaettiin 92 teemaan istuvaa kuvajulkaisua. Tarkempaan analyysiin valikoitunut aineisto koostuu kokonaisuudessaan 189 kuvameemistä. Julkaisut on käyty manuaalisesti läpi sivustoilla ja kerätty talteen kuvakaappauksina, jonka jälkeen niiden luokitteluun on käytetty Tag-Spaces-kuvienhallintasovellusta.

Kaaviossa 1 näkyvä voimakas julkaisumäärien nousupiikki maaliskuussa on tutkimusten valossa tyypillinen esimerkki niiden viraalisesta luonteesta. Alun nousua seuraa tyypillisesti tasaantumisen vaihe, joka jatkuu koko tarkastelujakson loppuun asti. (Ks. esim. Mähkä, Saarikoski & Peltonen 2022.) Nousupiikki selittyy myös sotatapahtumien kululla. Helmikuusta huhtikuuhun 2022 elettiin sodan kriittistä vaihetta Venäjän yrittäessä vallata Ukrainan pääkaupunkia Kiovaa, ja tapahtumia seurattiin maailmalla huomattavan intensiivisesti. Syyskuussa 2022 alkanut piikki selittyy myös Ukrainan ensimmäisen menestyksellisen vastahyökkäyksen herättämällä

Kaavio 1. Redditiin ja Twitterin kuukausittaisen julkaisumäärien kehitys. Kaavion kuukausittaiset julkaisumäärät on laskettu manuaalisesti sivustoilta. Tuntemattomasta syystä johtuen Redditiin julkaisut aikaväliltä 10.3.2022–15.4.2022 puuttuvat aineistosta, mikä vääristää maaliskuu-huhtikuun 2022 julkaisumääriä alakanttiin.

reaktiolla sosiaalisen median puolella.

Aineisto edustaa Twitteriin ja Redditiin jaettujen julkaisujen alateemaa, joka kattaa noin 10 % kaikista näillä kanavilla jaetuista kuvajulkaisuista. Molempien kanavien (Twitter-tilin ja Redditiin) meemit vastaavat asenteiltaan toisiaan. @uamemesforces ja r/ukrainememes ovat keskittyneet meemien jakamiseen ja esimerkiksi subredditin säännöissä on mainittu tarkoitus yksinomaan mee-

Kuva 2. Twitter 2.10.2022. (Suom. "Venäläinen propaganda ja disinformaatio"; "[uamemesforcesin] Meemit"). @uamemesforces jakoi meemin, joka kuvastaa hyvin tilin tavoitteita sekä meemien tarkoituksenmukaista hyödyntämistä poliittisen vaikuttamisen välineenä. Kesäkuussa 2022 tili myös jakoi julkaisun, jossa kerrottiin että tilin tavoitteena on välittää meemien avulla totuus siitä mitä Ukrainassa tapahtuu (@uamemesforces 3.6.2022).

mien jakamiselle, ja kaikkien muiden sisältöjen jakaminen on kielletty. Kumpikin kanava on osoittanut tukensa Ukrainalle ja Reddit-kanavan säännöissä myös kiellettiin venäjämielisten sisältöjen jakaminen. Tästä johtuen aineiston peruskuvasto ja -sanoma on helposti hahmotettavissa. Natsi-viittauksia käytettiin tyypillisesti pahuuden alleviivaukseen viholliskuvaston luonnissa. Natsisanalla myös viitattiin pilkallisesti ja usein ironisella otteella meemeissä Venäjän propagandaan, jonka mukaan Venäjä oli menossa vapauttamaan Ukrainaa uusnatseista.

Vastameemi torjunta-aseena

Ukrainan sodan meemejä tutkinut Keyu Chen tiimeineen (2023) on jakanut Ukrainaa tukevat meemit kolmeen päätyyppiin: Venäjän petoksellisuutta, Venäjän inkompetenssia ja Ukrainan luonteenlujuutta viestiviin. Vastaavia piirteitä näkyy myös tämän tutkimuksen aineistossa. Analysoimissamme meemeissä korostuu Venäjän pahuuden ja heikkouden kuvaaminen, jota tehtiin erityisesti niiden perikuvana esitetyn Putinin kautta. Meemit myös pilailevat runsaasti Venäjän propagandalla ja Venäjän levittämällä disinformaatiolla, johon myös Venäjän lausunnot ukrainalaisista uusnatseista kuuluvat. Näitä viit-

Kuva 3. Reddit 11.6.2022. (Suom. "Kuolema natsseille!"; "Hyvä on, sinne vain"). Meemi kääntää Putinin julistuksen natsseja vastaan taistelemisesta itseään vastaan. Kuva-asetelman huumori rakentuu kontrastille, jossa itsevarman oloinen presidentti Putin kuvataan aluksi nationalistisen hengen mukaisesti taustalla näkyvää lippumerta vasten, ja Paavo Pesusieni -animaatiosarjasta (SpongeBob SquarePants) tunnetut hahmot tarjoavat Ukrainan lipun väreissä sarjan surrealistista huumoria seuraten vastaukseksi ruumisarkkua. Kontrasti pyrkii näin murtamaan venäläisten harjoittaman natsi-propagandan uskottavuuden ja osoittamaan sen täydellisen naurettavuuden.

tauksia on hyödynnetty myös laajemmin mediassa herättämään vahvoja tunnereaktioita ja vaikuttamaan ihmisten mieli-kuviin sodasta ja sen osapuolista. (Levko & Kramar 2022.) Absoluuttisen pahan ja sitä vastaan taistelevan hyvän kuvaaminen näkyvät vahvasti myös meemeissä,

joille ylipäätään on tyypillistä esittää asioita helposti aukeavassa, yksinkertaisessa ja usein myös tunteita herättävässä muodossa (Ks. esim. Shifman 2014).

Kuvien 3 ja 4 vastameemit, eli tiettyä meemisisältöä ylösalaisin kääntävät meemit, ovat olleet Ukrainan tyypillistä some-sodankäyntiä. Vastameemejä voi verrata vastamainontaan, eli aktivismitarkoituksessa tehtyihin vastamainoksiin, jolla alkuperäisen viestijän sanoma halutaan kääntää tätä vastaan. Esimerkiksi yritystä vastaan laaditussa vastamainoksessa asetelma on yleensä selkeä, mutta poliittisten vastameemien tapauksessa asetelma on problemaattisempi, eikä vastaanottaja välttämättä erota vastameemistä intentiota. (Hadley 2016, 686, 688.) Tämä johtuu meemien yleisluonteesta laajemminkin, mutta kuten antropologi Tom Mould (2022, erit. 444–445) painottaa, vastameemin voi katsoa operoivan meemien ja halutun viestittävän vastatarinan välisellä vyöhykkeellä, ne yhdistäen, tai vaihtoehtoisesti niin, että viesti on vain osan vastameemiä viestintämuotona. Koska parodia on vastameemeille tyypillinen tyyli, niiden kriittinen kärki kohdistuu mahdollisesti pikemminkin vastakaista tarinaa viestiviin meemeihin kuin itse viestittävään asiaan, tarinaan. Joka tapauksessa vastameemit kohdistuvat hallitsevaksi koettuun tarinaan – siksi

ne ovat nimenomaan vastameemejä.

Vastameemien tehoa kuitenkin toisaalta lisää niiden aiheiden ja linkitysten helppo tunnistettavuus. Limor Shifman on todennut, että suosittujen meemien ominaisuuksia ovat helposti tunnistettavat piirteet, joiden merkitystä ei tarvitse mitenkään avata. Tästä syystä esimerkiksi ajankohtaiset tapahtumat tai ilmiöt sopivat erityisen hyvin niiden rakennusaineiksi. (Shifman 2012; 2014.) Ukrainan sodan natsimeemien ymmärrettävyyttä lisää niiden yhteydet toisen maailmansodan historiaan. Ne ovat glo-

baalisti helposti tunnistettavia ja puhuttelevia, vaikka kokija ei välttämättä olisi tietoinen niiden kaikista historiallisista yksityiskohdista.

Shifman on tähän liittyen nostanut esiin myös kontrastin ja toistuvuuden merkityksen (Shifman 2014). Kontrasti toimii tehokeinona, jossa esimerkiksi meemissä olevan kohteen esiintyminen tai sanoma vääristetään naurunalaiseksi keskenään ristiriitaisissa yhteyksissä. Yksi tehokeino on kääntää esitetty ylösalaisin, tavallaan pelikuvaksi itsestään. Ukrainan sodan meemeissä ilmiselvin

Kuva 4. Twitter 20.4.2022. (Suom. "Ukrainalaiset uusnatsit"). "Pressing a Boot on Your Own Head" -nimellä kulkeva kuvapari muodostaa tunnetun meemin, jota hyödynnetään tyypillisesti itsensä sabotoimisen kuvaamisessa. Kuvaparin variantit ovat näin helposti tunnistettavissa ja luovat naurettavuutta tilanteeseen, jossa "uusnatseihin" viittaava retoriikka kääntyykin konkreettisesti sen esittäjää itseään vastaan.

kontrasti syntyy Putinin natsi-retoriikan kääntämisestä itseään vastaan, jolloin diktaattori itse nähdään kansallissosialistina. Meemin tehosteena toimii hyväksi havaitun teeman toistaminen eri muodoissaan kerta toisensa jälkeen – pienillä varianteilla terästettynä. Jos meemeissä esiintyvää teemaa jatketaan näin riittävän kauan, luovat ne toisiinsa viittaavia linkityksiä, joiden välille syntyy metakomentointia.

Ukrainan sodan natsi-meemit toimivat juuri tällä tavalla. Niiden runsaus ja vanhojen symbolisten merkitysten historialliset kontekstit rakentavat niistä kokonaisuuden, jota voidaan kutsua *meemiuniversumiksi*. Digitaalisen kulttuurin tutkija Petri Saarikoski on käyttänyt tätä käsitettä viitattaessaan paitsi keskenään kommentoitujen Hitler-meemien valtaisaan määrään myös niitä tuottaneiden käyttäjien kekseliäisyyteen ja toiminnan aktiivisuuteen. (Saarikoski 2016.) Tätä artikkelia kirjoitettaessa on hyvin todennäköistä, että Ukrainan sodan aikana syntyneen natsi-teemaisen meemiuniversumin valtava kirjo on jättänyt pysyvän jäljen sosiaalisen median historiaan. Näiden lähteiden äärelle tullaan palaamaan vielä tulevina vuosina, kun konflikti on lopullisesti laantunut.

Natsi-meemit ovat kärjistettyjä osittain jo niiden propaganda-arvon vuoksi. Niiden toimintalogiikassa ja sisällöissä

on kuitenkin merkittäviä yhtäläisyyksiä sosiaalisen median kehityshistoriaan. Tutkimuksissa on osoitettu, että sosiaalinen media itsessään ruokkii käyttäjien välisiä vastakkainasetteluja. Kärjistetyt keskustelut ja niihin kytkeytyvät meemit myös vahvistavat samanmielisten käyttäjien yhteenkuuluvuuden ja yhteisöllisyyden tunnetta. Digitaalisen kulttuurin tutkija Elina Vaahensalo on viitannut tässä yhteydessä *toiseuttamisen* käsitteeseen verkkokulttuurissa (Vaahensalo 2021). Sähköisen viestinnän historiassa tämä ei ole mitään uutta, sillä näitä ilmiöitä on esiintynyt niin kauan kuin palveluja on ollut olemassa (Suominen, Saarikoski & Vaahensalo 2019).

Sosiaalinen media on historiansa aikana tarjonnut tehokkaan leviämiskanavan näille ilmiöille. Erityisen selvästi nämä piirteet tulevat ilmi, jos meemit kytkeytyvät poliittisiin kannanottoihin. Mediatutkijat Patrícia Dias da Silva ja José Luis Garcia (2012, 89–103) ovat viitanneet politiikkaa käsittelevien Hitler-meemien olevan osittain sosiaalisen median ajan poliittista aktivismia ja näin ollen jatketta vanhemmalle poliittiselle satiirille. Meemeissä tämä tapahtuu hyvin nopeasti esimerkiksi siirtämällä vastustajan kuvan päälle hakaristin.

Tulkintamme mukaan tähän asetetun logiikan mukaisesti vastustajan demonisointi ja viholliskuvien luominen

ovat erityisen helppoja, jos niiden taustalta löytyy kärjistynyt konflikti tai kriisitila. Vertailukohtana voidaan mainita, että esimerkiksi Yhdysvalloissa presidentti Donald Trumpin valtakauden loppupuolella toteutunut koronakriisi altisti tällaisille ilmiöille. (Pennanen 2022; Ahonen 2022.) Täysin vastaavaa oli nähtävissä myös Ukrainan ja Venäjän välisessä konfliktissa.

Meemeihin yhdistetyissä aiheutuneissa tyyppillisistä oli myös kielellinen leikkittely rasisti-sanalla, mitä täydennettiin myös kansallissosialistiseen hallintoon viittaavilla nimityksillä, esimerkiksi viittauksilla natsipuolueen SS-sotilasorganisaatioon. Ukrainan sodan kielellisiä diskursseja tutkineen Serhy Yekelchyn mukaan sodan alusta lähtien venäläisistä maahantunkeutujista käytettiin englanninkielisessä yhteydessä esimerkiksi nimitystä ”rusciists”, ”ruSSians” tai ”rashists”. Tämän rinnalla viljeltiin säännöllisesti nimityksiä ja aiheutuneita, joissa toistuneet ”rikollisten”, ”fasistien” ja ”terroristien” kaltaiset ilmaukset eri muodoissaan ja eri varianteissa yhdistettiin joko Putiniin, Venäjään tai venäläisiin sotilaisiin. Yhtäläisyydet näkyivät myös siinä, miten mediakeskusteluissa natsi-Saksasta käytetty ilmaus ”German occupiers” muutettiin muotoon ”Russian occupiers”. (Yekelchik 2022.)

Zelenskyi meemien supersankarina

Meemit kuvasivat Putinin ja Venäjän hyökkäyksen vastakohtana ukrainalaisen ja erityisesti sankarina esitetyn Zelenskyin sitkeyttä, rohkeutta, periksi antamattomuutta ja Ukrainan saavutuksia sodassa. Zelenskyitä kuvattiin supersankarina, toimintaelokuvien legen-

daan Chuck Norrisiin rinnastettavana hahmona ja historiallisessa kontekstissa Winston Churchillinä. Tähän liittyen toisen maailmansodan sankarikuvastosta vaikutteita saaneet meemit olivat yleisiä (kuva 5). Meemeissä kuvattu Zelenskyin sankarikuvasto ymmärrettiin meemeille tyypilliseen tapaan tahallisen liioitteluksi, mutta yhtä kaikki

niiden välittämä huumori vahvisti virallisestikin tunnustettua kunnioitusta Ukrainan presidenttiä kohtaan. Zelenskyitä on kutsuttu sankariksi myös laajasti länsimaaisessa mediassa ja populaarikulttuurissa. Tämä kuvaustapa rakentui jo sodan alkumetreillä ja sana ”sankari” löytyy niin uutisotsikoista, poliitikkojen ja muiden julkisuuden henkilöiden puheista kuin Zelenskyin tarinaa käsittelevien kirjojen ja dokumenttien otsikoista. (Ks. esim. Leonhardt 2022; Hagan 2023; Genté & Siohan 2022; Kulju 2022; Koistinen & Salonen 2022.)

Sankaritarina sai alkunsa Zelenskyin osoittaessa rohkeutta ja päättäväisyyttä heti sodan alussa jäädessään Kiovaan johtamaan vastarintaa. Länsimaiden mediatalot uutisoivat Zelenskyin vastanneen evakuoitajarjoukseen historiaan jäävällä lausahduksellaan ”I don’t need a ride, I need ammo” (”En tarvitse evakuointia vaan ammuksia”). Ei ole mitään varmuutta sanoiko Zelenskyi todella näin, mutta siitä tuli osa hänen sankaritarinaansa. Lausahdusta kopioitiin systemaattisesti meemeihin ja muihin sosiaalisen median sisältöihin. (Ks. esim. Braithwaite 2022; AP News 2022.) Zelenskyin ura menestyneenä näyttelijänä ja media-alan ammattilaisena selittävät osittain meemikuvastojen rakentumista. Poliitikkona hän oli varsin kokematon, mutta konfliktin sytyttyä

Kuva 5. Twitter 30.3.2022. Bruce Minneyn (1928–2013) ”In the Battle” -maalauksen (1960) pohjalta muokattu meemi Zelenskyistä ja Putinista. Minney oli varsinkin 1960-luvulla tunnettu aikakauslehtien kansikuvien piirtäjä. Hänen taiteelleen oli tyypillistä sotaisat ja maskuliiniset kuva-asetelmat, joihin yhdistyi myös usein humoristisia ja liioittelevia piirteitä. Suosittuna teemana oli amerikkalaissankarien taistelu pahoja natsseja vastaan. Kuva havainnollistaa hyvin asetelmaa, jota heistä on tutkimuksen meemiaineistossa käytetty. Kuva tuo esiin sitä historiallista kontekstia, johon asetelmaa rinnastetaan. Zelenskyitä kuvataan vahvana, perinteistä maskuliinisuutta edustavana sankarina, joka päihittää tarinan natsikonnan.

hänen ilmeiset vahvuutensa esiintyjänä vaikuttivat suoraan myös meemeissä toistettuihin sankarikuvastojen kerontaan. Zelenskyin sodanaikaista johtamista tutkinut Małgorzata Zachara-Szymańska (2023) kirjoittaa Zelenskyin onnistuneesta viestinnästä ja johtamisesta, joka on rakentanut hänestä kuvaa sankarina, mutta myös lisännyt Ukrainan tunnettavuutta rohkeuden ja vapauden ideaalien kontekstissa. Zachara-Szymańskan (mt.) mukaan tähän ovat vaikuttaneet sankaritekoinen lisäksi johdon-

mukainen vastaus hyökkäykseen ja kuva yhtenäisestä, vapautta puolustavasta Ukrainasta, Yhdysvaltojen sotilaallinen ja poliittinen tuki sekä sankaruuden ja pahuuden liittäminen sodan osapuoliin. Sodassa ei ollut enää kyse vain yhden maan vapaudesta ja itsenäisyydestä, vaan Ukrainan ponnistelut nostettiin taisteluksi länsimaisen demokratian puolesta (Spector 2022). Näissä merkityksenantoprosesseissa Zelenskyi on meemiytynyt (Koski 2023, 112) julkisuuden todellinen henkilö.

Mystinen Z-kirjain, natsisymbolit ja "Putler"

Venäjän hyökkäyssodan tunnetuimmaksi symboliksi nousi venäläisiin ajoneuvoihin maalattu Z-kirjain. Kirjaimen alkuperäisestä käyttötarkoituksesta ei ole täyttä yksimielisyyttä, mutta kirjaimen on tulkittu kuvaavan joukkojen aseoitumista kentällä, jolloin kirjain Z tarkoittaisi länttä ja tankeissa myös esiintynyt kirjain V itää. Myös muita kirjaimia oli käytössä, mutta Z va-

Kuvat 6 ja 7. Reddit 2.5.2022 ja 4.3.2022. (Suom. "Ketkä olivatkaan niitä natsseja?" ja "Etsi eroavaisuudet"). Venäläisten hyödyntämää Z-kirjainta yhdistettiin meemeissä runsaasti natsien käyttämiin symboleihin. Yhdennäköisyyden vuoksi rinnastusta tehtiin erityisesti meemeissä historialtaan vanhaan Wolfsangel-symboliin (Z) sekä SS-joukkojen hyödyntämään kahteen Sigriimuun.

kiintui nopeasti kuvaamaan venäläisiä hyökkääjiä. Heti sodan alussa Venäjällä myös aloitettiin laajoja PR-kampanjoita, joissa Z-symbolista tehtiin brändi ja sitä käytettiin kannatuksen osoittamisessa Venäjälle. Kirjaimeen liitettiin kampanjoissa useita merkityksiä ja Z-kirjain muun muassa yhdistettiin venäläiseen ”Za probedu”-lausahdukseen, joka tarkoittaa vapaasti suomennettuna ”voiton puolesta”. (Kashperska 2022; Serafin 2022; Sauer 2022.) Symbolista muodostui joka tapauksessa selkeä, joskin ambivalentti kannanotto muun muassa verkkoalustojen digisotapeleissä (ks. Walliander 2023).

Meemeissä Z-merkkiä käytettiin tankkien kyljissä tai sotilaiden vaatteissa Venäjän lipun ohella ilmaisemaan, että

nyt on kyse venäläisjoukoista. Tämän paikoin lähes neutraalin käyttötavan lisäksi Z-merkki rinnastettiin meemeissä nopeasti SS-symboliin ja natsien omaksumaan Wolfsangel-symboliin (Z) (kuvat 6 ja 7). Sen tulkinta on kuitenkin historiallisesti moniselitteinen. Wolfsangel oli tunnettu jo 1400-luvulla Saksassa ja Ranskassa, ja erityisesti Saksassa siitä tuli vuosisatojen ajan käytetty itsenäisyyden ja voiman symboli. Natsi-Saksan SS-joukkojen käyttämänä Wolfsangel saavutti kuitenkin pahan maineen.

Toisen maailmansodan jälkeen Wolfsangel kiellettiin Saksassa uusnatsismiin viittaavissa yhteyksissä. Sen esiintyminen Ukrainan äärioikeistolaisella puoluekartalla sekä Azovin pataljoonan tunnuksena tarjosi Putinin por-

pagandalle tiettyjä etuja. Sodan aikana kansainvälisessä mediassa näkyi viittauksia Azovin pataljoonan taistelijoiden ultranationalistisiin yhteyksiin. Samalla kuitenkin todettiin, että rinnastus oli vähintään kiistanalainen. (Goncharenko 2022; Al Jazeera 2022.) Ukrainalaisia tukevista meemeistä tulkinna oli kuitenkin selvä: Z-kirjainta käyttäneet vihollisjoukot olivat natseja ja meemien visuaalinen vertailu Wolfsangel-tunnuksen vahvisti tätä ideologista viittaussuhdetta.

Z-tunnuksen käyttö on joka tapauksessa osoitus poliittisesta satiirista ja leikkittelystä. Meemeissä oli helppo yhdistää kirjaimeen toinen vaakatasoon käännetty Z-kirjain, jolloin tulokseksi muodostui tyylitelty esimerkki kansallissosialistien tunnetuimmasta symbolista, hakarististä. Yhteensä 100 julkaisussa käytettiin Z-kirjainta sekä venäläisiin viittaavana tunnuksena että natsisymboleihin rinnastettuna merkinä. Natsisanaa käytettiin 38 meemissä. Lisäksi natseihin viitattiin myös esimerkiksi univormujen ja natsien käyttämien symbolien, kuten hakaristin, Reichsadlerkotkan tai natsien tapahtumista otettujen, historiallisten kuvien kautta yhteensä 30 kertaa.

Vielä vahvemmin rinnastus tulee ilmi presidentti Putinia koskeissa meemeissä. Oli tyypillistä, että meemeissä

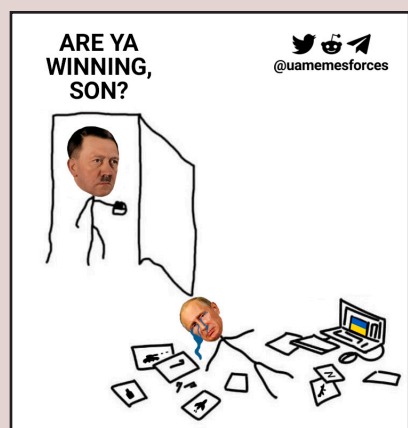
Kuvat 8 ja 9. Reddit 26.4.2022 ja 14.3.2022. Putinin ja Hitlerin rinnastaminen oli meemeissä yleistä.

Putinia verrattiin Hitleriin, jolloin hänen nimensä väännettiin satiirisesti muotoon ”Putler”. Aineistossa Putin rinnastettiin suoraan Hitleriin joko Hitlerin nimeä tai kuvaa käyttämällä yhteensä 29 meemissä. Kuvan 8 nimiyhdistelmä on saanut muodon ”Vladolf Putler”. Kuva 8 sisältää Putinin ja Hitlerin nimileikitelyä lisäksi myös paljon muita viittauksia natsiisiin. Kuvan Reichsadler-kotkasymboli on natsi-Saksan tunnus, johon on muokattu hakaristin tilalle Z-symboli. Kuvan asetelmalla puhetta pitäväs-

tä Putinista ja Venäjän lipuin varustetusta yleisöstä taas saatetaan hakea rinnastusta Hitlerin puheisiin ja hurmioituneeseen yleisöön. Lisäksi meemin ”Vladolf Putler” -teksti on kirjoitettu muun muassa natsi-Saksassa käytössä olleella Fraktur-fontilla, jota käytettiin myös Hitlerin *Mein Kampf*-teoksen kannessa. Kuva 9 yhdistää puolestaan Putinin ja Hitlerin ulkoisia piirteitä kokonaisuudeksi, jolla on Putinin kasvot ja Hitlerin tunnistettava hiustyylit ja viikset. Kuvassa hyödynnetään myös natsiunivormua ja hi-

hamerkkiä, johon on yhdistetty Venäjän käytössä oleva Z-symboli hakaristin tilalle.

Sen lisäksi että meemit kuvasivat Putinia Hitlerinä, meemeissä tuotiin pilkkaavaan sävyyn esille, miten Putin yritti seurata Hitlerin jalanjalkia, tässä surkeasti epäonnistuen (kuva 10). Näin meemit kytkivät Putinista käytettyjä pahuuden ja epäonnistumisen narratiiveja toisiinsa ja meemit kuvasivat Putinia naurunalaiseksi asetettuna, kiukuttelevana lapsena. Meemeissä myös leikitel-

Kuva 10. Twitter 30.7.2022. (Suom. "Oletko voittamassa, poika?"). "Are Ya Winning, Son?" -meemin variaatiossa Hitler kuvataan Putinin mentorina, ja naurettavaksi tikku-ukoksi väännetyin, itkevän presidentin vierellä nähdään kasa pelikortteja, joka on mediassa usein käytetty viittaus Venäjän presidenttiin "pelurina". Panosten kasvaessa kortit on löyty haljalleen luovuttamisen merkinä.

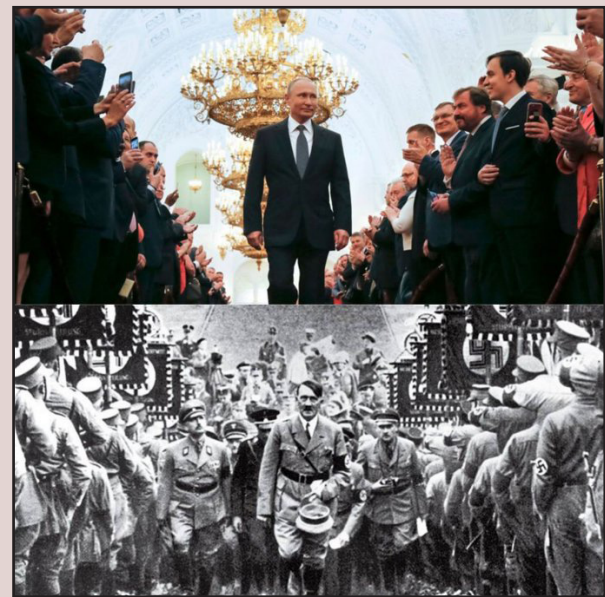
Kuva 11. Twitter 18.3.2022. (Suom. "Mikä helvetti tämä on?") Family Guy -animaatio-sarjan kohtauksesta tehty meemi esittää yhteyttä Putinin, Hitlerin ja Stalinin välillä. Vitsin taustana on angloamerikkalainen metaforinen vähättely, jossa "elefanti synnyttää hiiren".

tiin ajatuksella siitä, miten Putin, Hitler ja Stalin muodostavat kolminaisuuden. Meemeissä saatettiin kuvata Hitleriä ja Stalina esimerkiksi Putinin vanhempina, inspiraation lähteinä ja mentoreina (kuvat 10 ja 11). Harvinaisempaa oli verrata Putinia Benito Mussoliniin, mutta yksittäisissä kuvissa toteutettiin myös tätä rinnastusta.

Meemit rinnastivat Putinia ja Venäjää aktiivisesti Hitleriin ja natsi-Saksaan myös asettamalla rinnakkain historiallisia kuvia. Kollaasina kuvissa 12 ja 13 yhdistyy useita historiallisia tilanteita. Va-

semmalla laidalla vuoden 1936 Berliinin olympialaisten (kuva on propaganda- ja dokumenttielokuvasta *Olympia*, 1938, ohj. Leni Riefenstahl) rinnalle on tuotu spehtaakkelimaisena rinnastuksena vuoden 2021 jalkapallon EM-kisojen valokuva, mikä pyrkiä alleviivaamaan diktatuurien viehätystä järjestää mahtipontisia urheilukisoja. Oikealla puolella symmetriassa toimivat kuvat yhdistävät Hitlerin Nürnbergin puoluepäivillä 1930-luvulta nähdyn kunniakujan (kuva on propagandaelokuvasta *Tahdon riemuvoitto* [*Triumph des Willens*], 1935, ohj.

Leni Riefenstahl) ja Putinin hallinnon muodostaman vastaavan henkilöasetelman Kremlistä. Meemiaineisto toteuttaa Shifmaninkin tutkimuksissa esiin nousseita havaintoja tehokkaan tunnistettavuuden, kontrastin ja toistuvuuden käytöstä, jotka aineistossa näkyvät sota-propagandan yhteydessä toteutetussa tehokkaassa synteesissä. Pahuuden rinnastukset häivyttävät rajoja Putinin ja Hitlerin pyrkimysten välillä. Tuloksena on synteesi kuvissa 12 ja 13, jota alleviivataan vielä sanoilla ”I see no difference” (En näe [mitään] eroa).

Kuvat 12 ja 13. Twitter 18.3.2022 ja 19.3.2022. Hitlerin ja Putinin rakentamien spehtaakkelienninnastuksia kuvakollaaseissa.

Ukrainan sotaa käsittelevät meemit kommentoivat konfliktin ajankohtaisia tapahtumia lähes päivittäin. Keväällä 2022 meemit käsitelivät muun muassa Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyshakemuksia ja Moskva-aluksen upottamista. (Ks. myös Saarikoski 2022.) Kesällä 2022 intoiltiin Ukrainan saamista Himars-rakettiheittimistä ja naurettiin venäläisten hakemille turistiviisumeille. Syyskuussa niissä otettiin kantaa Venäjän mobilisaatioon, lokakuussa käsiteltiin Krimin sillan tuhoutumista ja marraskuussa Khersonin vapauttamista. Vuoden 2022 joulun alla taas ylistettiin Bidenin ja Zelenskyin yhteistyötä ja USA:n myöntämiä avustuksia ja asetoimituksia. Meemeille ylipäätään on hyvin tyypillistä kommentoida ajankohtaisia aiheita ja ne kulkevat rinta rinnan uutissykliänsä kanssa. Tapahtumia käsitellään niin uutisotsikoissa kuin meemeissäkin intensiivisesti ja eri näkökulmista muutaman päivän, mutta vanhat aiheet myös väistyvät nopeasti uudempien uutisten tieltä. (Ks. esim. Börzsei 2013; Wiggins 2019, 66.)

Lopuksi

Meemit käsittelevät ajankohtaisia tapahtumia ja toimivat niiden salamannopeina kommentaattoreina. Meemit ovat sopineet ideologisen kamppailun ja politiikan

ääninopeaksi ja -notkeaksi välineeksi, ja Ukrainan sodan natsi-meemit kuvastavat tätä erityisen hyvin. Suhtautuminen niihin nostaa esille haasteita ja ongelmia, jotka liittyvät minkä tahansa konfliktin mediajulkisuuden tutkimukseen. Meemit toteuttivat niille tyypillistä tapaa kääntää huumorin ja satiirin keinoin vihollisen sotapropaganda päällelleen. Tutkimuksemme osoittaa, että toisesta maailmansodasta tunnetut natsivertailut eivät ole sattumaa, eikä niitä pidä tulkita pelkinä humoristisina vastavetoina Venäjän sotapropagandalle.

Ukrainan ja Venäjän välisessä konfliktissa vihollisen demonisoinnin somekäytänteet olivat syntyneet viimeistään vuonna 2014. Historia kuitenkin osoittaa, että natsisymboliikan leikittelevyyden taustalta löytyi huomattavasti monisyisempiä tulkintoja, jotka liittyivät suoraan toisen maailmansodan historiaan, ja Ukrainan nationalistiliikkeiden pyrkimykseen vastustaa Venäjän vaikutusvaltaa.

Sota toi nämä asetelmat voimallisemmin esille ja käänsi meemit suoraan sodankäynnin välineeksi. Haka-ristin, Wolfsangel-symbolin ja Z-merkin rinnastusten sekä Putlerin kaltaisten memeettisten nimitysten lisäksi vertailukohdaksi nousivat yleensäkin Hitlerin Saksan ja Putinin Venäjän viittaussuhteiden sulattaminen osaksi tarinaa,

jossa hyvyys taistelee pahuutta vastaan. Kertomuksessa presidentti Zelenskyi nostetaan Churchillin kaltaiseksi toisen maailmansodan sankariksi, joka järkkähtämättä ja suurta ylivoimaa vastaan taistelevana valtionjohtajana saa maailman sympatian osakseen.

Geneerinen tutkimus auttaa meitä ymmärtämään Ukrainan sodan synnyttämien ja natsi-aiheella leikittelevien meemien yleisiä lainalaisuuksia, mutta historiallinen tulkinta luo niille vain tälle konfliktille tyypillisiä piirteitä. Ukrainan sodan natsi-meemit toteuttavat sosiaalisessa mediassa kontekstuaalisesti itsenäistä kulttuuri-ilmiötä, vaikka sen perinteitä ja käyttömuotoja on osoitettavissa jo menneiltä vuosikymmeniltä. Välittömästi koronapandemian jälkeen syttynyt sota yhdistyy globaalilla tasolla yhdeksi ja samaksi loputtomalta tuntuvaksi kriisiksi. Meemit ovat tässä jatkumossa some-käyttäjien mieliä kiehtovaa ja viihdyttävää sisältöä, jotka voivat keventää ahdistavaa tunnelmaa.

Natsi-vertailut tuovat omintakeisia ja pahaenteisiä välähdyksiä menneisyydestä. Aineistomme kertoo tunnistettavaa tarinaa viraalisen ilmiön äkillisestä noususta ja sen tasaantumisesta tarkastelumme ajanjaksolla. Aineiston laatu ja määrä viittaavat kuitenkin kokonaiseen meemiuniversumiin, joka ei katoa vaan jota tarkastellaan tulevina vuosina

sosiaalisen median historiaa arvioitaessa helposti tunnistettavana meemi-ilmiönä.

Nämä vertailut eivät tulleet esille pelkästään kuvallisissa ilmauksissa vaan ne näkyivät myös sanojen ja termien käytössä. Venäläiset maahantunkeutajat oli helppo luokitella ”rasisteiksi” ja ”murhaajiksi”, jotka eivät juurikaan eronneet kansallissosialisteista. Sankarillisen puolustustaistelun kielellisenä symbolina esiin nousee esimerkiksi somen aihetunnisteenakin toiminut ”Slava Ukraini” -tervehdys, jonka alkuperä on yli sata vuotta vanhassa ukrainalaisessa nationalismissa.

Meemien kytkös Ukrainan viestintästrategiaan on ilmeinen, mutta sosiaalisen median kulttuurille tyypillisesti tuotantojen laajuus ja niiden selkeän itsenäisen tuotantoprosessi paljastavat niiden olevan globaalisti ymmärrettäviä ja tunnistettavia itseilmaisun välineitä. Niiden suosio kertoo kollektiivisella tasolla – ainakin länsimaisesta perspektiivistä katsottuna – ketkä ovat sodan syyllisiä ja kuka on vihollinen. Ne kertovat meille länsimaalaisille tarinaa yhden kansan sankarillisesta taistelusta diktatuuria vastaan, ja tähän tarinaan meidän on helppo yhtyä. Meemeihin kätkeytyvän huumorin tarkoitus on saada meidät nauramaan murhanhimoiselle diktatuurille. Hitlerin valheiden tavoin myös Putinin

valheiden murtuminen tuo esille meemien kyvyn toimia tehokkaana poliittisena parodiana.

Meemien yksinkertaisuuden, toistuvuuden ja keskinäisten linkitysten vuoksi ne ovat sisällöltään silti väistämättä pinnallisia. Samoin kuin 2010-luvulla suosittuja Hitler-meemejä, niitä voidaan syyttää vakavalla asialla leikkimisestä. Ne voivat johdattaa meidät uskomaan johonkin mihin itse haluamme uskoa. Meemit eivät kuitenkaan kerro mitään sodan todellisuudesta. Ne ovat parodisia naamioita pahuuden edessä – viihdettä, huumoria, jonka huomioon ottaminen on osa meemien tulkintaprosessia. Niihin sisältyvä musta huumori ei vie pois sitä tosiasiaa, että seuraamme sen varjossa suurta eurooppalaista murhenäytelmää. Käynnissä olevan sodan raadollinen todellisuus hahmottuu eteemme viikko ja kuukausi toisensa jälkeen – niiden sisältöjen suodattuminen meemien rinnalla luo kontrastia, joka on jatkuva muistutus siitä, että konfliktissa itsessään ei ole mitään naurettavaa.

Tätä artikkelia viimeisteltäessä sotaa on jatkunut jo kaksi vuotta ja meneillään on konfliktin toinen talvi. Jatko-utkimusten kannalta olisi tarpeellista seurata meemien ja sotapropagandan välisen suhteen kehittymistä erityisesti tässä artikkelissa analysoidun natsisymboliikan osalta. Viimeaikaiset ha-

vainnot some-palveluista osoittavat humorististen meemien määrän vähentyneen oleellisesti. Artikkelin alussa nähty kaavio myös viittaa tähän kehitykseen. Vaikka tämä selittyy osittain meemien suosiolle tyypillisellä elinkaarella, jossa alun nousupiikkiä seuraa yleensä voimakas tasaantuminen, voi selittäviä tekijöitä olla muitakin. Yksinkertaisimmillaan meemien vähentyminen selittyy sotaväsämyksellä – huumorin purevuudesta alkaa kadota pohja.

Sosiaalisesta mediasta on joka tapauksessa tullut pysyvä osa sotaa kommentoivaa mediamaisemaa. Tätä ristiriitaa kuvastaa hyvin esimerkiksi silloisen pääministeri Sanna Marinin vierailu Ukrainassa toukokuussa 2022, jolloin hän näki omin silmin mitä maassa oli tapahtunut. Hänen syvästi järkytyneestä ilmeestään tuli välitön some-hitti, joka kansainvälisesti sulautui osaksi meidän tunnistamaamme mediamaisemaa. Tulkinnasta jäi jäljelle tunne – myötätuntoinen ja kiinnostava, mutta yhtä lailla sosiaalisessa mediassa laimentunut tulkinta.

VIITTEET

1. Käytämme artikkelissa ”Ukrainan sota” -termiä, kun viittaamme yhä käynnissä olevaan Venäjän hyökkäyssotaan. Laajemmin ymmärrettynä sodan alku voidaan ajoittaa vuonna 2014 tapahtuneeseen Krimin valtauksen ja Itä-Ukrainan konfliktiin.

MEEMIAINEISTO

Reddit, r/ukrainememes -subredditin meemit ajalta 27.2.2022–27.2.2023.

Twitter, @uamemesforces -tilin meemit ajalta 28.2.2022–28.2.2023.

LÄHTEET

Ahonen, Kimmo (2022) Polarisoimme itsemme hengiltä – Neil Postman ja politiikan viihteellistymisen haaste. *WiderScreen* 25(3–4).

Al Jazeera (2022) Profile: Who are Ukraine's far-right Azov regiment? *Al Jazeera* 1.3.2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/1/who-are-the-azov-regiment> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Antoniuk, Daryna (2022) Making sense of Ukrainian war memes: From Watermelons to Saint Javelin. *Ukraine Today*. <https://ukrainetoday.org/2022/11/29/making-sense-of-ukrainian-war-memes-from-watermelons-to-saint-javelin/> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

AP News (2022) Live updates: Zelenskyy declines US offer to evacuate Kyiv. *AP News* 26.2.2022. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-europe-united-nations-kyiv-6c6ba0905f1871992b93712d3585f548> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Aro, Jessikka (2020) *Putinin trollit: tositarinoita Venäjän infosodan rintamilta*. Helsinki: Johnny Kniga.

Braithwaite, Sharon (2022) Zelensky refuses US offer to evacuate, saying 'I need ammunition, not a ride'. *CNN* 26.2.2022. <https://edition.cnn.com/2022/02/26/europe/ukraine-zelensky-evacuation-intl/index.html> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Börzsei, Linda (2013) Makes a meme instead: A concise history of internet memes. *New Media Studies Magazine*. https://www.academia.edu/3649116/Makes_a_Meme_Instead_A_Concise_History_of_Internet_Memes (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Chen, Keyu, Feng, Ashley, Aanegola, Rohan, Saha, Koustuv, Wong, Allie, Scwitzky, Zach, Ka-Wei Lee, Roy, O'Hanlon, Robin, De Choudhury, Munmun, Altice, Frederick, Khoshnood, Kaveh & Kumar, Navin (2023) Categorizing memes about the Ukraine conflict. *International Conference on Computational Data and Social Networks*. Springer, 27–38. https://doi.org/10.1007/978-3-031-26303-3_3

Ciuriak, Dan (2022) *Social Media Warfare Is Being Invented in Ukraine*. The Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/articles/social-media-warfare-is-being-invented-in-ukraine/> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

DeCook, Julia R. (2018) Memes and symbolic violence: #proudboys and the use of memes for propaganda and the construction of collective identity. *Learning, Media and Technology* 43(4), 485–504.

Dyczok, Marta & Chung, Yerin (2022) Zelens'kyi uses his communication skills as a weapon of war. *Canadian Slavonic Papers* 64(2–3), 146–161. <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2106699>

Fortuin, Egbert (2022) 'Ukraine Commits Genocide on Russians': The Term 'genocide' in Russian Propaganda. *Russian Linguistics* 46(3), 313–347. <https://doi.org/10.1007/s11185-022-09258-5>

Frye, Timothy (2021) *Weak Strongman: The Limits of Power in Putin's Russia*. Princeton University Press.

Genté, Régis & Siohan, Stéphane. 2022. *Volodymyr Zelensky: sodan sankari*. Suom. Jorma Penttinen & Susanna Tuomi-Giddings. [*Dans la tête d'un héros.*] Helsinki: Otava.

Goncharenko, Roman (2022) The Azov Battalion: Extremists defending Mariupol. *DW.com* 16.03.2022. <https://www.dw.com/en/the-azov-battalion-extremists-defending-mariupol/a-61151151> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Hagan, Rachel (2023) Volodymyr Zelensky: The hero behind Ukraine's resistance against Russia's war machine. *Mirror* 24.2.2023. <https://www.mirror.co.uk/news/world-news/volodymyr-zelensky-hero-behind-ukraines-29300687> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Hadley, Bree (2016) Cheats, charity causes and inspirations: disrupting the circulation of disability-based memes online. *Disability & Society* 31(5), 676–692. <https://doi.org/10.1080/09687599.2016.1199378>

Harding, Luke (2017) *Salajuoni: kuinka Venäjä auttoi Trumpin Valkoiseen taloon*. Suom. Ulla Lempinen ja Tiina Ohinmaa. [*Collusion: How Russia Helped Trump Win the White House.*] Helsinki: Into.

Harding, Luke (2022) *Invasion: The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*. Vintage Press.

Heimo, Anne & Koski, Kaarina (2014) Internet Memes as Statements and Entertainment. *FF Network* 44, 4–12.

Kashperska, Daria (2022) Symbols of the full-scale Russian federation invasion of Ukraine: public relations tools of mythologization of the military aggression. *Political Science and Security Studies Journal* 3(2). DOI: 10.5281/zenodo.6801268.

Kershaw, Ian (2010) *Hitler*. Suom. Ilkka Rekiaro. Helsinki: Otava.

Koistinen, Pertti & Salonen, Ilpo (toim.) (2022) *Ukrainan sota ja maailma sen jälkeen – Sota, rikos ja sovitus*. Vastapaino: Tampere.

Koski, Kaarina (2023) Monimuotoinen internetmeemi ja remix-kulttuuri. Teoksessa Kaarina Koski & Tuomas Hovi (toim.) *Kansanperinne 2.0: Sukelluksia 2000-luvun vernakulaariin kulttuuriin*. Helsinki: SKS, 93–133.

Kulju, Mika (2022) *Volodymyr Zelensky: koko tarina*. Helsinki: Readme.fi.

Leonhardt, Davit (2022) An unlikely hero. *The New York Times* 14.3.2022. <https://www.nytimes.com/2022/03/14/briefing/volodymyr-zelensky-hero-ukraine.html> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Leppänen, Sirpa, Kytölä, Samu, Jousmäki, Henna, Peuronen, Saija & Westinen, Elina (2014) Entextualization and resemiotization as resources for identification in social media. Teoksessa Philip Seargeant, & Caroline Tagg (toim.) *The Language of Social Media: Identity and Community on the Internet*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 112–136.

Levko, Oleksandr & Kramar, Nataliia (2022) Intertextuality as a source of discourse emotionization and language innovations. *Current Issues of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* 44, 68–85. DOI: 10.17721/APULTP.2022.44.68-85

Mould, Tom (2022) Counter memes and anti-legends in online welfare discourse. *Journal of American Folklore* 135(538), 441–465.

Mähkä, Rami (2019) Natsikortin jäljillä: Toinen maailmansota, natsit ja natsikortti Monty Pythonin komediassa. *Kulttuurintutkimus* 36(2), 43–59.

Mähkä, Rami, Saarikoski, Petri & Peltonen, Jenna (2022) Meemien kulttuurihistoriallinen tutkimus. Teoksessa Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen (toim.) *Kulttuurihistorian tutkimus: lähteistä menetelmiin ja tulkintaan. Cultural History - Kulttuurihistoria* 17. Turku: Kulttuurihistorian seura, 429–449.

Pennanen, Henna-Riikka (2022) The “China Virus” meme and the 2020 U.S. presidential election. *WiderScreen* 25(3-4). <http://widerscreen.fi/numerot/3-4-2022-widerscreen-26-3-4/the-china-virus-meme-and-the-2020-u-s-presidential-election/> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Plokhly, Serhii (2020) *Tšernobyl - ydinkatastrofin historia*. Suom. Kyösti Karvonen & Seppo Raudaskoski. [Chernobyl: The History of a Nuclear Catastrophe.] Otava: Helsinki.

Rees, Laurence (2013) *The Dark Charisma of Adolf Hitler: Leading Millions into the Abyss*. London: Ebury Press.

Rossolinski, Grzegorz (2014) *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide, and Cult*. Columbia University Press.

Rudenko, Serhi (2022) *Zelenskyi - vapauden näyttämöllä*. Toimittaja Antti Kurosen esipuhe. Tammi: Helsinki.

Saarikoski, Petri (2002) Täydellinen vihollinen: näkökohtia Kuwaitin kriisiin ja Persianlahden sodan mediakonfliktin historiaan. Teoksessa Meri Heinonen, Leila Koivunen, Sakari Ollitervo, Heli Paalumäki, Hannu Salmi & Janne Tuunturi (toim.) *Dialogus. Historian taito*. Turku: Kirja-Aurora, 236–255.

Saarikoski, Petri (2016) ‘Pistä natsi asialle ja mene itse perässä’: Hitler-videomeemien historia ja anatomia. *WiderScreen* 19(1–2). <http://widerscreen.fi/numerot/2016-1-2/pista-natsi-asia-ja-anatomia/> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Saarikoski, Petri (2022) Ukrainan sodan meemit keväällä 2022. *Agricolan Tietosanomat* 5.7.2022. <https://agricolaverkko.fi/tietosanomat/ukrainan-sodan-meemit/> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Salomaa, Markku (2022) *NATO Suomi: Ukrainan sota käänä Suomen 10 viikossa*. Helsinki: Lector.

Sauer, Pjotr (2022) Why has the letter Z become the symbol of war for Russia? *The Guardian* 7.3.2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/07/why-has-the-letter-z-become-the-symbol-of-war-for-russia> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Serafin, Tatiana (2022) Ukraine’s president Zelensky takes the Russia/Ukraine war viral. *Orbis (Philadelphia)* 66(4), 460–476. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2022.08.002>

Shifman, Limor (2012) An anatomy of a YouTube meme. *New Media and Society* 14(2), 187–203. DOI: 10.1177/1461444811412160

Shifman, Limor (2014) *Memes in Digital Culture*. MIT Press.

da Silva, Patrícia Dias & Garcia, José Luis (2012) YouTubers as satirists: Humour and remix in online video. *JeDEM-eJournal of eDemocracy and Open Government* 4(1), 89–114.

Spector, Bert (2022) Volodymyr Zelenskyy, heroic leadership, and the historical gaze. *Leadership (London, England)* 19(1), 27–42. <https://doi.org/10.1177/17427150221134140>

Suominen, Jaakko, Saarikoski, Petri & Vaahensalo, Elina (2019) *Digitaalisia kohtaamisia: Verkokeskustelut BBS-purkeista sosiaaliseen mediaan*. Helsinki: Gaudeamus.

Suominen, Jaakko, Östman, Sari, Saarikoski, Petri & Turtiainen, Riikka (2013) *Sosiaalisen median lyhyt historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Toveri, Pekka (2023) Pitkä tie sotaan: Ukrainan sodan historialliset ja poliittiset tausta. Ukrainan tiellä? *Näkökulmia 1900-luvun merkittävimpään sotiin* -luentosarja, Pori 21.3.2023.

Tuomola, Salla (2022) *Hyvä, katala vastajulkisuus. Populistisen vastamedian julkisen puhuttelun tavat maahanmuutto- ja pakolaiskeskustelussa*. Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta. Tampereen yliopiston väitöskirjat 734. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vaahensalo, Elina (2021) Creating the other in online interaction: Othering online discourse theory. Teoksessa Jane Bailey, Asher Flynn & Nicola Henry (toim.) *The Emerald International Handbook of Technology-Facilitated Violence and Abuse*. Bingley: Emerald Publishing, 227–246. DOI:10.1108/978-1-83982-848-520211016

Vainikka, Eliisa (2016) Avaimia nettimeemien tulkintaan – Meemit transnationaalina mediailmionä. *Lähikuva* 29(3), 60–77. <https://doi.org/10.23994/lk.59500>

Walliander, Haron (2023) Helmikuun 24. päivä näky peleissä. *Pelitutkimus.fi* 24.2.2023. <https://www.pelitutkimus.fi/author/haronwalliander> (Tarkistettu joulukuussa 2023)

Wiggins, Bradley (2019) *The Discursive Power of Memes in Digital Culture: Ideology, Semiotics, and Intertextuality*. New York: Routledge.

Yekelchyk, Serhy (2020) *Ukraine: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.

Yekelchyk, Serhy (2022) Naming the war: Russian aggression in Ukrainian official discourse and mass culture. *Canadian Slavonic Papers* 64(2–3), 232–246. <https://doi.org/10.1080/00085006.2022.2106688>

Zachara-Szymańska, Małgorzata (2023) The return of the hero-leader? Volodymyr Zelensky’s international image and the global response to Russia’s invasion of Ukraine. *Leadership (London, England)* 19(3), 196–209. <https://doi.org/10.1177/17427150231159824>

FT, dosentti **Petri Saarikoski** toimii digitaalisen kulttuurin yliopistonlehtorina Turun yliopistossa.

FM **Jenna Peltonen** on digitaalisen kulttuurin väitöskirjatutkija Turun yliopistosta.

FT, dosentti **Rami Mähkä** työskentelee digitaalisen kulttuurin yliopisto-opettajana Turun yliopistossa.